

Vilniaus seimelio pasiuntinių parlamentinė veikla Abiejų Tautų Respublikos seime 1717–1793 m.

ROBERTAS JURGAITIS

Vilniaus pedagoginis universitetas, T. Ševčenkos g. 31, LT-03111 Vilnius

El. paštas: robertas.jurgaitis@vpu.lt

Straipsnyje analizuojama Vilniaus seimelio pasiuntinių parlamentinė veikla Abiejų Tautų Respublikos (toliau – Respublika) seime 1717–1793 m. Aptariama Vilniaus seimelio pasiuntinių veikla ir vykdytos funkcijos įvairiose parlamentinėse struktūrose: vadovavimas seimo sesijoms, darbas nuolatinėse ir laikinosiose deputacijose, seimo teisme ir kt. Tyrimas atskleidžia istoriografijoje iki šiol mažai tirtą Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) seimelių pasiuntinių parlamentinės veiklos specifiką.

Raktažodžiai: Vilniaus seimelis, seimas, deputacijos, seimo teismas, nuolatiniai ir laikinieji seimo maršalai

IVADAS

Jungtinėje Lenkijos ir Lietuvos valstybėje neatskiriamas bajoriškosios demokratijos atributas ir svarbiausia valstybinė institucija buvo seimas, kurio kompetencijai priklausė ne tik įstatymų leidybos, bet ir vykdomosios valdžios kontrolės, kai kurios administracinės funkcijos. Respublikos seimo veikloje nemažą vaidmenį suvaidino ir LDK atstovai – seimelių pasiuntiniai, kurių indėlis ir veiklos specifika iki šiol tyrinėta fragmentiškai. Tad šio straipsnio tikslas – atskleisti Vilniaus seimelio pasiuntinių parlamentinės veiklos specifiką Respublikos seime 1717–1793 metais. Sisteminiai Vilniaus seimelio veiklos tyrimai rodo, jog tiriamuoju laikotarpiu pasiuntiniais buvo išrinkta 80 asmenų (identifikuota 119 atstovavimo atvejų)¹.

XVIII a. Respublikos seimo veikla jau sulaukė išskirtinio tyrėjų dėmesio – pirmiausia minėtinos tiek kolektyvinės², tiek autorinės³ šios institucijos istorijos sintezės. Lietuvos istoriografijoje šią spragą užpildo LDK parlamentarizmo raidai skirti M. Jučo apžvalginiai darbai, kuriuose aptariama XVIII a. parlamentinio gyvenimo specifika⁴. Temos tyrimams reikšmingi Respublikos seimo veiklos atskirų sesijų monografiniai tyrimai. Nors tokio pobūdžio pirmosios monografijos pasirodė dar XIX a. II pusėje⁵, tačiau net ir XX a. pradžios seimų

¹ Jurgaitis 2007: 155–158, 188.

² XVIII a. apžvalgas parengė Jerzy Michalskis, žr. J. Michalski 1984: 300–349, 350–419.

³ Olszewski 1966; Łaszewski 1973; Kriegseisen 1995; Bardach 1997: 7–97; Rachuba 2002.

⁴ Jučas 1995: 115–124; Jučas 1996: 99–105; Jučas 2001: 623–634.

⁵ Wegner 1866; Ilovaskij 1870; Kalinka 1880–1888; Smoleński 1897.

monografinių tyrimų modelyje neatsirado vietos priešseiminiams seimeliams, liko neatskleista LDK pasiuntinių veikla⁶. Itin vertingi XVIII a. seimų naujausi monografinio pobūdžio tyrimai⁷. Deja, Lietuvos istoriografijoje Respublikos seimų monografinių tyrimų tradicija nutrūko dar užuomazgos stadijoje⁸, tik pavienės A. Šapokos publikacijos kiek užpildė šią spragą⁹.

Vilniaus seimelio pasiuntinių veiklos rekonstrukcijai pakankamai svarbūs šios institucijos struktūrinių vienetų veiklos tyrimai. Respublikos seimo teismo veiklą tyrė Z. Szczaška¹⁰, W. Zarzyckis¹¹, komisijų veiklai ir jų kontrolės mechanizmų tyrimams nemaža dėmesio skirta W. Filipczako¹² darbuose. Pasirodė pirmieji seimo veiklos procedūriniais klausimams ir ceremonialui skirti tyrimai¹³, išleista fundamentali monografija apie XVIII a. II pusės seimo opozicijos veiklą¹⁴. Itin vertingi atskirų seimo sesijų asmeninę sudėtį analizuojantys darbai¹⁵. Neabejotinai svarbios Vilniaus seimelio pasiuntinių biogramos Lenkijos biografiniame žodyne¹⁶.

Atskleidžiant Vilniaus seimelio pasiuntinių veiklą Respublikos seime, bene svarbiausi yra su šios institucijos funkcionavimu susiję oficialūs šaltiniai. Pirmiausia išskirtinas *Volumina legum*¹⁷ rinkinys, kuriame publikuotos tiriamojo laikotarpio seimo konstitucijos. Identifikuoti seimelio pasiuntinius, o neretai ir atskleisti jų parlamentinę veiklą padeda to meto periodinėje spaudoje, politiniuose kalendoriuose užfiksuota informacija, tačiau dar svarbesni šiuo atveju yra seimo dienoraščiai. Dar XX a. viduryje W. Konopczyńskiego¹⁸ sudarytoje Respublikos seimų chronologijoje, kuri kiek vėliau buvo papildyta¹⁹, užfiksuota didesnė dalis tiek rankraštinių, tiek publikuotų XVIII a. seimo dienoraščių. Itin vertingos K. Jarochowskio²⁰ ir W. Konopczyńskiego²¹ XVIII a. I pusės dienoraščių publikacijos, taip pat internete skelbiami XVIII a. II pusės seimo dienoraščių publikacijos²².

⁶ Konopczyński 1907: 106.

⁷ Filipczak 2000; Palkij 2000; Kosińska 2003.

⁸ Reikėtų paminėti 1936 m. parengtą, tačiau taip ir neapgintą pirmąją A. Šapokos disertaciją, skirtą Ketverių metų seimo veiklai. Ši disertacija publikuota atskiru leidiniu (Šapoka 2008).

⁹ Šapoka 1936: 63–173; Šapoka 1940: 137–210.

¹⁰ Szczaška 1968: 93–124.

¹¹ Zarzycki 2000.

¹² Filipczak 2000: 181–199.

¹³ Poraziński 2000: 26–32.

¹⁴ Stroynowski 2005.

¹⁵ Lisek 1997: 138–154; Śmigelskytė-Stukienė 2005: 79–106; Burba 2006: 9–42.

¹⁶ Konopczyński 1935: 11–12; Konopczyński 1936: 230–232; Konopczyński 1937: 77–78; Waniczkówna 1938: 249–257; Bartel 1960–1961: 610, 615; Konopczyński 1960–1961: 611–612; Krakowski 1968–1969: 116–118; Zielińska 1979: 697–698; Anusik 1989: 590–592; Zielińska 1993: 565–569; Palkij 1993: 580–582.

¹⁷ VL 1860. T. VI–VIII; 1889. T. IX; 1952. T. X.

¹⁸ Konopczyński 1948: 161–169.

¹⁹ Olszewski 1957: 253–258.

²⁰ *Teka...* 1855. T. II; 1856. T. III–IV; 1862. T. VI.

²¹ *Dyaryusze Sejmowe z wieku XVIII...* 1911, t. I; 1912, t. II; 1937, t. III.

²² *Dyarysz Seymu Convocationis po Śmierci Nayaśnieyszego Augusta III Krola Polskiego za Radą Prześwietnego Senatu na dzień 7. miesiąca Maja Roku 1764 determinowanego.* Prieiga per internetą: www.bkpan.poznan.pl/biblioteka/ELITY/SEJM1764/; *Diariusz seymu grodzieńskiego 1793 r.* Prieiga per internetą: www.bkpan.poznan.pl/biblioteka/ELITY/SEJM1793/. Šiame straipsnyje tik publikuotų seimų dienoraščių pavadinimai rašomi originalo kalba.

NUOLATINIAI IR LAIKINIEJI SEIMO MARŠALAI

Seimelio pasiuntinio išrinkimas Respublikos seimo Atstovų rūmų maršalu buvo aukščiausias parlamentinės karjeros laiptelis, dažnai atverdavęs kelią į senatą ir kitus aukštus valstybinius postus²³. Vilniaus seimelio pasiuntiniai, kaip parlamentarų „cecho“ lyderiai, tarp LDK pasiuntinių turėjo gerokai daugiau galimybių tapti Respublikos seimo maršalais nei kiti jų kolegos. Tačiau, atsižvelgiant į alternato principo taikymą seimo veikloje, reikia pripažinti, jog LDK atstovai turėjo kur kas mažiau galimybių nei Lenkijos parlamentarai, jų kiek padaugėjo nebent tik XVIII a. II pusėje, prasidėjus konfederacinių seimų laikotarpiui.

Vilniaus seimelio pasiuntiniams tiriamuoju laikotarpiu tapti Respublikos seimo maršalais pavyko tik vienintelį kartą. 1778 m. ordinarinio seimo išvakarėse buvo minimi du realūs kandidatai į seimo maršalo pareigas – Mykolas Mnišekas ir Liudvikas Tiškevičius²⁴. Prasidėjus seimui, remdamasis alternato principu, kuris šiuo atveju buvo palankesnis LDK pusei, Stanislovas Augustas Poniatovskis rėmė savo giminaitį Liudviką Tiškevičių, nors nebuvo tikras dėl jo tinkamos kvalifikacijos. Minėtą kandidatą parėmus ir Rusijos ambasadoriui Otto Stakelbergui, liko sutvarkyti tik formalumus. 1778 m. spalio 5 d. vienintelis kandidatas L. Tiškevičius buvo išrinktas seimo maršalu visais balsais, be brūkšniavimo²⁵. L. Tiškevičių rėmė ir Joachimas Chreptavičius, Juozapas Masalskis, Juozapas Radvila²⁶. Šiuo atveju vėl pasitvirtino taisyklė, jog seimo maršalo pareigos atverdavo kelią tolesnei karjerai. L. Tiškevičius 1780 m. tapo LDK lauko etmonu, 1791 m. – LDK didžiuoju išdininku, o 1793 m. – LDK didžiuoju maršalu²⁷.

Tiesa, būta bandymų įgyti šias pareigas ir kituose seimuose. 1733 m. Varšuvos konvokaciniame seime, renkant seimo maršalą, kandidatavo net penki LDK atstovai, nes pagal alternato teisę į šias pareigas galėjo pretenduoti LDK pasiuntiniai. Vienas iš realiausių kandidatų buvo pirmasis LDK pasiuntinys²⁸, Vilniaus vaivadijos vėliavininkas Benediktas Jonas Volskis. Po pirmojo balsavimo didžiausią pasitikėjimą pelnė Merkinės seniūnas Antanas Kazimieras Sapiega, gavęs 68 balsus, ir Lydos seniūnas Juozapas Scipijonas, gavęs 42 balsus²⁹. Tiesa, kiek vėlesnės aplinkybės kelią į šias pareigas atvėrė LDK raštininkui Mykolui Juozapui Masalskiui, per pirmąjį balsavimą gerokai atsilikusiam nuo lyderių. Vilniaus seimelio pasiuntiniui B. J. Volskiui taip ir nepavyko užimti šių pareigų, nes jis gavo tik du balsus³⁰.

Vilniaus seimelio pasiuntiniams kai kada tekdavo imtis seimo maršalų funkcijų, nors teisiškai ši veikla neatitiko jų statuso. Pagal nusistovėjusią tradiciją naują seimo sesiją turėjo atidaryti ankstesnio seimo maršalas³¹; šią tradiciją galėjo koreguoti tik ypatingi atvejai. Vienas iš jų pasitaikė 1722 m. spalio 5 d., kai Varšuvoje naują ordinarinį

²³ Łaszewski 1973: 58.

²⁴ Filipczak 2000: 56.

²⁵ Ten pat: 145, 153.

²⁶ Stroynowski 1990: 43.

²⁷ Łaszewski 1973: 58; *Urzędnicy...* 2004: 743.

²⁸ „<...> Iako pierwszy Poseł z Prowincyi Xięstwa Litewskiego <...>“. Žr.: 1733 m. Varšuvos konvokacinio seimo dienoraštis. *APKr*, AS. 507. L. 6v.

²⁹ 1733 m. Varšuvos konvokacinio seimo dienoraštis. *BUW*. 96. L. 219; *Kontynuacja Dyaryusza Seymu Convocationis. Supplement do gazet Polskich*. 1733: 368. Apie šio seimo maršalo rinkimų balsavimo rezultatų skirtingą traktuotę seimo dienoraščiuose plačiau žr.: *Burba* 2006: 15–16.

³⁰ 1733 m. Varšuvos konvokacinio seimo dienoraštis. *APKr*, AS. 507. L. 17, 35v.

³¹ *Poraziński* 2000: 30.

seimą buvo priverstas atidaryti Vilniaus seimelio pasiuntinys Benediktas Jonas Volskis³². Ankstesnio ordinarinio seimo, vykusio 1720 m. rugsėjo 30 d. – lapkričio 9 d. Varšuvoje, maršalas Kristupas Stanislovas Zaviša mirė dar 1721 m., todėl šio vaidmens kaip pirmasis LDK pasiuntinys ėmėsi ne kas kitas, o būtent B. J. Volskis³³. Ir tik išrinkus naują seimo maršalą Pranciškų Maksimiljaną Osolińskį, B. J. Volskis spalio 7 d. perdavė jam šias pareigas³⁴. Ne visiškai aiški padėtis 1726 m. Gardino ordinariniame seime, bet, kiek žinome iš šio seimo dienoraščio, Vilniaus seimelio pirmasis pasiuntinys, Vilniaus žemės teismo raštinninkas Mykolas Aloyzas Savickis spalio 1 d. taip pat pasveikino³⁵ susirinkusius pasiuntinius. 1746 m. spalio 3 d., pirmadienį, pasveikinęs susirinkusius pasiuntinius, laikinojo seimo maršalo funkcijų kaip pirmasis Vilniaus seimelio pasiuntinys ėmėsi Vilniaus vaivadijos pataurininkis ir pavai vadis Jonas Antanas Horainas³⁶. Šios pareigos jam atiteko tik dėl to, kad ankstesnio 1744 m. Gardino seimo maršalas Tadas Pranciškus Oginskis tapo senatoriumi³⁷. Nors ir sulaukęs priekaištų renkant naują seimo pirmininką, J. A. Horainas savo funkcijas vėliau sėkmingai perleido išrinktam naujam seimo maršalui Antonijui Liubomirskui, Didžiosios Lenkijos atstovui, Ravos seimelio pasiuntiniui, Kazimiero seniūnui³⁸.

Analogiška padėtis susiklostė ir 1786 m., kai ankstesnio seimo maršalas Pinsko seniūnas Pranciškus Ksaveras Chominskis tapo LDK vyriausiojo tribunolo maršalu³⁹ ir jį turėjo pakeisti LDK atstovas. 1768 m. priėmus seimo konstituciją⁴⁰, seimelių pasiuntinių įgaliojimų tikrinimo procedūrai turėjo vadovauti ankstesnio seimo maršalas, todėl šių pareigų reikšmė dar labiau išaugo. 1786 m. priešseiminiuose seimeliuose vykusios politinės batalijos ir skilę seimeliai rodė pakankamai įkaitusią politinę atmosferą⁴¹, o prasidėjus seimui P. K. Chominskio pareigas turėjo perimti pirmasis LDK pasiuntinys (juo turėjo tapti vienas iš Vilniaus seimelio pasiuntinių). Nors pradžioje valdovo pozicija buvo palankesnė Mykolui Bžostovskiui, tačiau seimo maršalo pareigos atiteko Vilniaus vaivadijos vėliavininkui Antanui Tyzenhauzui⁴², kurio lojalumą valdovui garantavo LDK sargybinis Juozas Judickis ir vyskupas Juozas Kosakovskis⁴³. Matyt, dėl šių aplinkybių A. Tyzenhauzui kai kurie pasiuntiniai „prilipdė“ aklo dvaro politikos vykdytojo etiketę⁴⁴.

³² 1722 m. Varšuvos ordinarinio seimo dienoraštis. *AGAD*, AR. Dz. VI, II–53. L. 1; *Dyaryusz sejm u anni 1722. Tek...* 1855, t. 2: 209.

³³ *Kriegseisen* 1995: 141, 203.

³⁴ *Dyaryusz sejm u anni 1722. Tek...* 1855, t. 2: 215. Beje, šio seimo dienoraščiuose B. J. Volskis vadinamas direktoriumi (*dyrektor starej laski*).

³⁵ 1726 m. Gardino ordinarinio seimo dienoraštis. *AGAD*, APP. 67: 14.

³⁶ 1746 m. Varšuvos ordinarinio seimo dienoraštis. *MAVB*. F. 17. B. 33. L. 1; 1746 m. Varšuvos ordinarinio seimo dienoraštis. *AGAD*, APP. 72: 273; M. K. Radvilos „Žuvelės“ dienoraštis. *AGAD*, AR. Dz. VI, II–80a: 1454.

³⁷ 1746 m. Varšuvos ordinarinio seimo dienoraštis. *AGAD*, AR. Dz. VI, II–68: 2.

³⁸ Ten pat: 5; M. K. Radvilos „Žuvelės“ dienoraštis. *AGAD*, AR. Dz. VI, II–80a: 1454.

³⁹ *Deputaci...* 2004: 30.

⁴⁰ *VL* 1860, t. VII: 288.

⁴¹ *Filipczak* 1997: 66–67.

⁴² *Stroynowski* 2005: 190.

⁴³ *Filipczak* 1997: 67.

⁴⁴ „<...> pomieniony Poseł y Chorązy Wileński ktory w całym tym dniu więkzsze slepego ku Dworcowi posłuszenstwa jak bieglóść nawet wykonywanie woli jego <...>“. Žr.: *Rozmowa o seymikach*. *AGAD*, APP. 252: 44–45.

Tiesa, už šią rokiruotę pirmajam Vilniaus seimelio pasiuntiniui M. Bžostovskui, kuriam pagal susiklosčiusią situaciją turėjo atitekti šios pareigos, buvo pažadėta Minsko seniūnija⁴⁵. Nors A. Tyzenhauzo veikla įgyjant šias pareigas sulaukė aštrios opozicijos kritikos, tačiau akivaizdu, kad tokį vertinimą lėmė itin politizuotas skilusio Podolės seimelio likimo klausimas⁴⁶. Galiausiai A. Tyzenhauzas savo pareigas perleido nuolatiniam seimo maršalui, Sochačevo pakamariui Ksaverui Chominskiui. Pagal susiklosčiusią tradiciją analogiškas funkcijas vykdė ir 1780 m. Varšuvos ordinarinį seimą pradėjo Liudvikas Tiškevičius⁴⁷, kurį vėliau pakeitė išrinktasis seimo maršalas Antonis Malachovskis.

Akivaizdu, jog Vilniaus seimelio pasiuntinių tapimas nuolatiniais seimo maršalais (1778) nerodo itin didelio jų išskirtinumo iš kitų LDK pasiuntinių. Išskirtinės svarbos seimo maršalo pareigų atitektimas vienam ar kitam asmeniui dažniausiai priklausė nuo konkretaus asmens tinkamumo ir asmeninių savybių, taip pat nuo susiklosčiusių politinių aplinkybių, o dažnesnis laikinų maršalo pareigų atitektimas Vilniaus seimelio pasiuntiniams (1722, 1746, 1786, 1780) neabejotinai buvo susijęs su išskirtiniu jų statusu seime.

DEPUTACIJŲ NARIAI

Seimelių pasiuntiniams Respublikos seimuose dažniausiai tekdavo dirbti įvairiose deputacijose, kurios pagal savo pobūdį yra šiuolaikinių seimo komitetų ir komisijų prototipai. Deputacijų gausėjimas ir jų specializacija buvo svarbi parlamentinės veiklos sfera, rodanti Respublikos seimo institucionalizacijos laipsnį. Tipologiškai deputacijos gali būti skirstomos į nuolatinės ir laikinąsias⁴⁸. Kai kurios, ypač laikinosios, deputacijos net ir pasibaigus seimui nenutraukdavo darbo. Vilniaus seimelio pasiuntiniai taip pat dažnai tapdavo įvairių deputacijų nariais, tiesa, dėl fragmentiškų šaltinių kiek sudėtingiau atskleisti jų vaidmenį šiose parlamentinėse struktūrose.

Kiek daugiau žinome apie Vilniaus seimelio pasiuntinių veiklą įvairiose nuolatinėse deputacijose. Istoriografijoje nuolatinės deputacijos paprastai dar yra skirstomos į: 1) konstitucijų rengimo, 2) vykdomosios valdžios kontrolės, 3) balsų skaičiavimo⁴⁹. Dažniausiai Vilniaus seimelio pasiuntiniai tapdavo konstitucijų rengimo deputacijos nariais. Verta pabrėžti, kad ji buvo ne tik viena seniausių, bet ir reikšmingiausių deputacijų: ji turėjo ne tik parengti diskusijas plenariniuose posėdžiuose bei išdalyti spausdintus konstitucijos projektus seimo nariams, bet ir nustatyti įstatymų projektų legalumą, parengti galutinę konstitucijos variantą bei kontroliuoti jo spausdinimą⁵⁰. Į šias deputacijas dažniausiai buvo renkami didžiausių parlamentinės veiklos patirtį sukaupę parlamentarai⁵¹. 1717 m. seime konstitucijų rengimo deputacijoje LDK atstovavo Vilniaus pilies teismo raštininkas Benediktas Jonas Volskis⁵². 1718 m. seime šioje deputacijoje dirbo

⁴⁵ Łaszewski 1973: 59.

⁴⁶ Stroynowski 2005: 191.

⁴⁷ Filipczak 1997: 70.

⁴⁸ Łaszewski 1973: 73. R. Łaszewskis laikinąsias komisijas vadina vienkartinėmis (*jednorazowe*), tačiau, mūsų manymu, šis lietuviškas atitikmuo kiek painus, tad pasirinkome politiniuose moksluose, modernaus parlamentarizmo tyrimuose, taikomą terminą (žr.: Lukošaitis 2004: 361).

⁴⁹ Łaszewski 1973: 73–77. R. Łaszewskis atkreipia dėmesį, kad vykdomosios valdžios kontrolės deputacijos atsirado tik XVIII a. II pusėje (plg.: Łaszewski 1973: 119).

⁵⁰ Łaszewski 1973: 73, 75–76.

⁵¹ Poraziński 2000: 29.

⁵² VL. T. VI: 150, 163.

Mykolas Pavlovskis⁵³, kuris, limitavus minėtą seimą, darbą tęsė ir 1719–1720 m. Varšuvos ordinariniame seime⁵⁴. 1722 m. seime dirbo Benediktas Jonas Volskis⁵⁵, 1726 m. seime – Mykolas Aloyzas Savickis⁵⁶, 1740 m. seime – Mykolas Horodenskis⁵⁷, 1748 m. seime – Jonas Horainas⁵⁸, 1768 m. seime – Mykolas Pacas⁵⁹, 1778 m. seime – Jurgis Radvila⁶⁰, 1780 m. seime – Liudvikas Tiškevičius⁶¹, 1782 m. seime – kunigaikštis Adomas Čartoriskis⁶², 1784 m. seime – Jeronimas Radvila⁶³. Pavyko identifikuoti 11 Vilniaus seimelio pasiuntinių, tapusių šios deputacijos nariais.

Vilniaus seimelio pasiuntinių, kaip konstitucijų rengimo deputacijų narių, asmeninės sudėties analizė atskleidė tik bendrąsias tendencijas. Pagal užimamas pareigas dažniausiai buvo renkami Vilniaus vaivadijos pilies ir žemės teismo raštininkai (3 atvejai) bei šios vaivadijos pakamariai (2 atvejai). Išskirtinas ir karinius laipsnius turinčių karininkų išrinkimas (2 atvejai). Pagal pareigų rangą dažniau buvo renkami vietiniai (7 atvejai) nei centriniai (1 atvejis) pareigūnai.

Vilniaus seimelio pasiuntiniai dažnai buvo renkami į *Pacta conventa* parengimo deputaciją, kurią reikėtų vertinti kaip konstitucijų rengimo šakinę arba specializuotą deputaciją. Antai 1733 m. Varšuvos elekciniame seime į šią deputaciją išrinkti net devyni Vilniaus seimelio pasiuntiniai (Juozas Bžostovskis, Jeronimas Vizgirda, Jonas Antanas Horainas, Mykolas Horodenskis, Kazimieras Krulikovskis, Mykolas Horainas, Kazimieras Daugėla Narbutas, Dominykas Švanievskis, Nikodemus Ignotas Giecevičius)⁶⁴. 1764 m. seime Vilniaus seimelio pasiuntinys ir šios vaivadijos pakamari Jonas Antanas Horainas taip pat tapo *Pacta conventa* parengimo deputacijos nariu⁶⁵.

Savo svarba išsiskiria ir vykdomosios valdžios kontrolės deputacijos. Kai kada buvo sudaromos netgi šių deputacijų veiklą kontroliuojančios struktūros⁶⁶. Dažniausiai tokių deputacijų veikla būdavo nukreipta į išdo ir kariuomenės bei šias sritis administruojančių

⁵³ VL. T. VI: 206; Konstytucje sejmu walnego extraordynaryjnego... *Teka...* 1862. T. VI: 258. Ne visiškai aišku, kada tiksliai M. Pavlovskis paskirtas į konstitucijų rengimo deputaciją, nes šio seimo dieno-raščiuose fiksuojamos skirtingos datos – 1718 m. spalio 20 d. ir 21 d. (plg.: 1718 m. Gardino seimo dieno-raštis. *BK*. 422. L. 17; 1718 m. Gardino ordinarinio seimo dieno-raštis. *BJ*. 3738. L. 372).

⁵⁴ Kosińska 2003: 231.

⁵⁵ 1722 m. Varšuvos ordinarinio seimo dieno-raštis. *AGAD*, AR. Dz. VI, II–53. L. 3v.–4.

⁵⁶ VL 1860. T. V: 229, 234, 253.

⁵⁷ *Teka...* 1856. T. 4: 585.

⁵⁸ 1748 m. Varšuvos ordinarinio seimo dieno-raštis. *BUW*. 100. L. 109.

⁵⁹ VL 1860. T. VII: 246, 256, 276, 285.

⁶⁰ Filipczak 2000: 179.

⁶¹ *Dyaryusz Seymu Ordy[naryj]n[e]go Warszawskiego...* 1780: 20.

⁶² VL 1889, t. IX: 6; *Dyaryusz Seymu ordynaryjnego y wolnego zaczętem w Warszawie Roku 1782...*: 12; Deputowani Do Konstytucyi. *AGAD*, ZP. 31: 7.

⁶³ VL 1889, t. IX: 24; *Dyaryusz Seymu Wolnego Ordynaryjnego Grodzieńskiego...* 1785: 11.

⁶⁴ *Articuli Pactorum Conventorum. Porządek Na Seymie Walnym...* [1733]: 46–47. Nors LDK paštininkas Juozas Bžostovskis įvardijamas kaip Vilniaus vaivadijos pasiuntinys, tačiau jis priešelekciniame seimelyje nebuvo išrinktas ir instrukcijoje jo pavardė neįrašyta.

⁶⁵ Pirminiuose šaltiniuose jos įvardijamos tiek komisijomis, tiek deputacijomis, žr.: VL 1860. T. VII: 102; *Articuli Pactorum Conventorum. Porządek Na Seymie Walnym...* [1764]: 20.

⁶⁶ Łaszewski 1973: 78.

pareigūnų kontrolę⁶⁷. 1766 m. seime Vilniaus seimelio pasiuntinys Aleksandras Horainas nuo LDK buvo išrinktas į Respublikos išdo sąskaitų tikrinimo deputaciją⁶⁸. 1776 m. seime Vilniaus seimelio pasiuntinys Liudvikas Tiškevičius buvo paskirtas į nuolatinės tarybos kontrolės komisiją⁶⁹, o Vilniaus vaivadijos pakamaris T. Žaba buvo išrinktas į LDK karo komisijos pretenzijų išklausoimo ir likvidavimo deputaciją⁷⁰. 1780 m. į analogišką komisiją paskirtas Antanas Stanislovas Buchovieckis⁷¹. 1784 m. seime į nuolatinės tarybos kontrolės komisiją išrinktas Jeronimas Radvila⁷².

Vilniaus seimelio pasiuntiniai aktyviai dalyvavo specializuotose laikinosiose deputacijose. Jie dažnai buvo renkami į deputacijas, kurios buvo siunčiamos pas valdovą ar į senatą dažniausiai seimo veiklos pradžioje – sėkmingai išrinkus maršalą⁷³. Antai į tokias deputacijas 1744 m. spalio 5 d. išrinktas Pranciškus Tyzenhauzas⁷⁴, 1748 m. spalio 1 d. – Jonušas Radvila⁷⁵, 1752 m. – LDK pataurininkis Karolis Stanislovas Radvila⁷⁶. Tiesa, kai kada tokiose deputacijose Vilniaus seimelio pasiuntiniams atitekdavo bene svarbiausias vaidmuo. Pavyzdžiui, vienam iš šešių LDK provincijos atstovų, patekusių į šią deputaciją, Gardino ordinariniame seime 1744 m. spalio 5 d. išrinktam Inturkės seniūnui Pranciškui Tyzenhauzui teko sakyti kalbą senate ir informuoti apie sėkmingą seimo maršalo išrinkimą⁷⁷. 1748 m. spalio 12 d. kalbėdamas Jonušas Radvila valdovui padėjo už tėvišką globą ir pažadėjo nerengti partikuliarinio pobūdžio įstatymų⁷⁸. 1752 m. seime vienas iš aštuonių LDK atstovų, patekusių į šią deputaciją, K. Radvila taip pat pasveikino valdovą visos delegacijos vardu⁷⁹ ir informavo, jog išrinktas naujas seimo maršalas – Gardino seimelio pasiuntinys, Gardino seniūnas Juozapas Adrianas Masalskis⁸⁰. 1764 m. Varšuvos elekciniame seime į analogišką deputaciją buvo išrinktas Vilniaus žemės teismo teisėjas ir Vilniaus seimelio pasiuntinys Ignatas Horodenskiš⁸¹.

Vilniaus seimelio pasiuntiniai neretai buvo renkami ir į laikinąsias deputacijas arba delegacijas, kurios atliko tarpininkavimo funkcijas. 1733 m. rugsėjo 12 d. Varšuvos elekciniame seime Vilniaus seimelio pasiuntinys ir Vilniaus vaivadijos vėliavininkas Benediktas Jonas Volskis buvo išrinktas delegacijos, vykstančios į Varšuvos priemiestį

⁶⁷ J. Michalski, *Sejm w czasach saskich...* 1984: 334.

⁶⁸ *Dyaryusz Seymu Walnego Ordynaryinego...*, [1766], XIV sesija.

⁶⁹ VL 1860. T. VIII: 532, 557.

⁷⁰ 1776 m. seime sudarytų komisijų narių sąrašai. MAVB RS. F. 255–1298. L. 2; *Dyaryusz Seymu Ordynaryinego...*, [1776]: 168–169.

⁷¹ *Dyaryusz Seymu Ordynaryinego [naryj]n[e]go Warszawskiego Roku 1780...*: 25.

⁷² *Dyaryusz Seymu Wolnego Ordynaryinego Grodzieńskiego...* 1785: 12.

⁷³ Łaszewski 1973: 119.

⁷⁴ 1744 m. Gardino ordinarinio seimo dienoraštis. BUW. 100. L. 2v.

⁷⁵ 1748 m. Varšuvos ordinarinio seimo dienoraštis. BR. 202. L. 2v.; 1748 m. Varšuvos ordinarinio seimo dienoraštis. BUW. 100. L. 84v.

⁷⁶ 1752 m. Gardino ordinarinio seimo dienoraštis. BUW. 103. L. 5; 1752 m. Gardino ordinarinio seimo dienoraštis. AGAD, AR. Dz. VI, II–65. L. 65.

⁷⁷ 1744 m. Gardino ordinarinio seimo dienoraštis. BUW. 100. L. 2v.

⁷⁸ 1748 m. Varšuvos ordinarinio seimo dienoraštis. BUW. 100. L. 111v.

⁷⁹ „<...> w pięknym słow wyborze *ex munere* Delegacyi Swoiey oświadczył <...>“. Žr.: 1752 m. Gardino ordinarinio seimo dienoraštis. BUW. 103. L. 5.

⁸⁰ 1752 m. Gardino ordinarinio seimo dienoraštis. AGAD, AR. Dz. VI, II–65.L. 65v.

⁸¹ *Dyaryusz Seymu Electionis...* [1764]. K. 284v.

Pragą, nariu⁸². Kaip tik ten buvo susibūrusi LDK didikų Mykolo Višnioveckio, Mykolo ir Jono Sapiegu, Mykolo Radvilos vadovaujama opozicija. Ši primo iniciatyva suformuota delegacija, į kurią nuo LDK buvo deleguotas B. J. Volskis, turėjo pervilioti opozicijos atstovus dar iki S. Leščinskio elekcijos, tačiau sumanymas baigėsi nesėkme⁸³. 1750 m. rugpjūčio 8 d. Varšuvos ekstraordinariame seime į delegaciją, vykstančią pas Bielsko pasiuntinį Vizgą, buvo išrinktas Vilniaus žemės teismo teisėjas Mykolas Horodenskis⁸⁴. Delegacijos nariai kartu su Ašmenos pasiuntiniu Sulistrovskiu, nuvykę į Vizgos apsisistojimo vietą, šio pasiuntinio nerado, todėl sugrįžę įteikė reliaciją. Dėl Bielsko pasiuntinio įteikto manifesto seimo maršalas buvo priverstas atidėti seimo sesiją⁸⁵. Verta pažymėti, jog ypač Augusto II valdymo laikais seime iš senatorių ir pasiuntinių dažnai buvo sudaromos mišrios specialios deputacijos deryboms su Varšuvoje akredituotais užsienio valstybių diplomatais, tačiau šios dažniausiai neturėjo įgaliojimų sudarinėti sutarčių⁸⁶. 1766 m. seime į analogišką deputaciją, vykstančią pas Rusijos pasiuntinį N. Repniną, buvo išrinktas Vilniaus seimelio pasiuntinys Aleksandras Skuminas Tiškevičius. Deputacijos nariai anksti rytą, dar prieš seimo sesijos padžią, iš Varšuvos pilies išvyko keturiomis reprezentacinėmis karietomis⁸⁷.

Vilniaus seimelio pasiuntiniai dažnai buvo renkami ir į kitas deputacijas, sprendusias Respublikos užsienio ir vidaus politikos problemas. 1726 m. seime abu Vilniaus seimelio pasiuntiniai – Vilniaus žemės teismo raštininkas Mykolas Aloyzas Savickis ir Vilniaus tijųnas Jurgis Tadas Tiškevičius – tapo ryšių palaikymo su Rusijos caru ir kitomis kaimyninėms valstybėmis deputacijų nariais⁸⁸. Be to, 1726 m. seime buvo sudaryta deputacija hiberninių valdų revizijai ir paskirti komisarai, arba liustratoriai, kiekvienam pavietui. Vilniaus žemės teismo raštininkas Mykolas Aloyzas Savickis buvo paskirtas Ašmenos pavieto komisarumu⁸⁹. 1738 m. seime Jonas Horainas, Vilniaus vaivadijos pataurininkis, buvo išrinktas į Osolinskio pretenzijų nagrinėjimo deputaciją, o kitas Vilniaus seimelio pasiuntinys – Vilniaus pilies teismo teisėjas Boguslavas Čyžas – į analogišką Sedlnickio pretenzijų tyrimo deputaciją⁹⁰. 1746 m. spalio 28 – lapkričio 1 d. provincijų sesijoje J. A. Horainas išrinktas į kariuomenės didinimo problemoms spręsti sudarytą deputaciją⁹¹. 1764 m. seime buvo įkurta LDK izdo komisija, į kurią paskirti septyni asmenys, tarp jų buvo ir Vilniaus vaivadijos pakamaris J. Horainas⁹². 1775 m. seime buvo sudaryta

⁸² 1733 m. Varšuvos elekcinio seimo dienoraštis. *BUW*. 96. L. 354; *Dyaryusz Seymu Walnego Electionis...* [1733], IX 12 aprašymas. Dienoraščiuose minimas tik LDK provincijai atstovaujantis Vilniaus vaivadijos vėliavininkas, tačiau pavardė nenurodoma.

⁸³ Lisek 1997: 150–151.

⁸⁴ 1750 m. Varšuvos ekstraordinarinio seimo dienoraštis. *BUW*. 101. L. 14; Ten pat. 102: 22; 1750 m. Varšuvos ekstraordinarinio seimo dienoraštis. *AGAD*, AR. Dz VI, II–65. L. 49; *Dyaryuszze Sejmowe z wieku XVIII...* 1937: 12.

⁸⁵ Mykolo Kazimiero Radvilos „Žuvelės“ dienoraštis. *AGAD*, AR. VI, II–80a. P. 1739.

⁸⁶ Michalski, *Sejm w czasach saskich...* 1984: 336.

⁸⁷ Vilniaus seimelio pasiuntinys A. S. Tiškevičius sėdėjo antroje karietoje. Žr.: *Dyaryusz Seymu...*, [1766], XXIII sesija.

⁸⁸ VL 1860. T. VI: 213–214.

⁸⁹ Ten pat: 250.

⁹⁰ Palkij 2000: 226–227.

⁹¹ Cieselski 2008: 308.

⁹² VL 1860. T. VII: 75.

deputacija dėl LDK išdininko Mykolo Bžostovskio kreditorių, į ją pateko ir Vilniaus žemės teismo teisėjas Pranciškus Čyžas⁹³.

Taigi darbas įvairiose deputacijose Vilniaus seimelio pasiuntiniams sudarydavo palankias sąlygas panaudoti parlamentinės veiklos patirtį, nors ir netiesiogiai, tačiau realiai prisidėti prie delegavusio seimelio politinės programos realizacijos.

SEIMO TEISMO TEISĖJAI

Kartu su bajoriškojo parlamentarizmo krize XVII a. II pusėje – XVIII a. I pusėje Respublikos seimo teismas išgyveno sąstingio laikotarpį⁹⁴. Tačiau XVIII a. II pusėje buvo reformuota ir ši institucija – nuo 1775 m. buvo kuriamas naujas seimo teismas, besiskiriantis sudėtimi ir savo vaidmeniu, atvėręs platesnes galimybes seimelių pasiuntiniams tapti jo nariais⁹⁵. Respublikos seimo teismo veiklos tyrėjai 1775 m. išskiria kaip itin svarbius, nes nuo tų metų išryškėjo šios institucijos funkcionavimo pokyčiai: pakito teismo asmeninė sudėtis ir komplektacijos principai, išsiplėtė šios institucijos kompetencijos ribos ir, svarbiausia, teismas tapo nuolat veikiantis („nuo seimo iki seimo“⁹⁶), o ne darbą atnaujinantis tik seimo kadencijos laikotarpiu, kaip buvo iki tol. Ši nauja institucija turėjo tapti dar vienu vykdomosios valdžios kontrolės centru Respublikos seime⁹⁷. Taigi 1775–1793 m. Respublikos seimo teismo istorijoje išryškėja kaip kokybiškai naujas, reformomis paženklintas etapas, tačiau ir čia galima išvelgti tam tikrų prieštaravimų. Istoriografijoje jau senokai pastebėta, kad šiame etape seimo teismo veikla nebuvo itin efektyvi, nes buvo išnagrinėtos tik keturios bylos⁹⁸, neturėjusios su LDK tiesioginių sąsajų, tačiau į seimo teismą buvo renkami ir Vilniaus seimelio pasiuntiniai.

Esama duomenų tik apie vienintelį Vilniaus seimelio pasiuntinio, išrinkto seimo teismo teisėju, atvejį (1744 m. Gardino ordinariniame seime į seimo teismą išrinktas Inturkės seniūnas Pranciškus Tyzenhauzas⁹⁹) XVIII a. I pusėje, tad šie duomenys kur kas skurdesni nei XVIII a. II pusės. 1775 m. seime naujais seimo teisėjais išrinkti Vilniaus žemės teismo teisėjas Pranciškus Čyžas ir Vilniaus vaivadijos stovyklininkas Tomas Šumskis¹⁰⁰. 1780 m. seime per provincijų sesiją nauju seimo teismo teisėju išrinktas Vilniaus seimelio pasiuntinys pavaivadis Antanas Stanislovas Buchovieckis¹⁰¹, šias pareigas turėjęs užimti nuo pirmosios seimo teismo kadencijos¹⁰². 1782 m. seime provincijų sesijų metu teisėju išrinktas Vilniaus seimelio pasiuntinys LDK generolas leitenantas kunigaikštis Adomas Čartoriskis,

⁹³ VL 1860. T. VIII: 434.

⁹⁴ Zarzycki, 2000: 17.

⁹⁵ Pagal 1775 m. nuostatus Respublikos seimo teismą sudarė valdovas, senatas ir 54 pasiuntiniai, renkami balsų dauguma jungtiniame abiejų rūmų posėdyje, tačiau 1776 m. nustatyta, kad šiam teismui tenka 30 pasiuntinių (numatyta po 10 pasiuntinių kiekvienai provincijai), renkamų balsų dauguma provincijų sesijose. Žr.: Szczańska 1968: 93–94, 99, 112; Zarzycki 2000: 15–19.

⁹⁶ „Sądy Seymowe, od Seymu do Seymu do sądzienia umocowane, ustanawiamy“. Žr.: VL 1860. T. VIII: 82.

⁹⁷ Szczańska 1968: 114.

⁹⁸ Korzon 1897: 26–28; Szczańska 1968: 75–77.

⁹⁹ 1744 m. Gardino ordinarinio seimo dienoraštis. *BUW*. 100. L. 11; 1726 m. Gardino ordinarinio seimo dienoraštis. *AGAD*, APP. 67. P. 244.

¹⁰⁰ VL. T. VIII: 83.

¹⁰¹ *Dyaryusz Seymu Walnego ordynaryinego Warszawskiego...* [1780]: 30.

¹⁰² VL 1860. T. VIII: 583; *Dyaryusz Seymu...* 1780: 34; *Z Warszawy dnia 18 Paździer[nik]*. *Gazeta Warszawska*. 1780. Nr. 84.

1784 m. seime – Vilniaus vaivadijos pakamaris Kristupas Giedraitis¹⁰³, Ketverių metų seime 1791 m. teisėjais buvo išrinkti du Vilniaus seimelio pasiuntiniai – Kasparas Čyžas ir Tadas Korsakas¹⁰⁴.

Tad provincijų sesijų metu LDK bajorijai atstovauti seimo teismo teisėjais buvo išrinkta po du (1775, 1791) arba vieną (1744, 1780, 1782, 1784) Vilniaus seimelio pasiuntinį. Su pasiuntinių pareigomis susijusių ryškesnių tendencijų išskyrimas būtų itin problemiškas, nes du Vilniaus žemės teismo teisėjų paskyrimo atvejai greičiausiai vertintini kaip paprasčiausias atsitiktinumas, tačiau akivaizdu, jog XVIII a. II pusėje teisėjais išrinkti pasiuntiniai savo veiklą pradėdavo nuo pirmosios seimo teismo kadencijos. Iš viso tiriamuoju laikotarpiu pavyko nustatyti aštuonis Vilniaus seimelio pasiuntinių, išrinktų seimo teismo teisėjais, atvejus.

IŠVADOS

1. Vilniaus seimelio pasiuntiniai 1717–1793 m. buvo renkami tiek nuolatiniais (1778), tiek ir laikiniais (1722, 1746, 1786, 1780) Respublikos seimo maršalais. Kur kas dažnesnis laikinųjų seimo maršalo funkcijų vykdymas tiesiogiai buvo susijęs su išskirtiniu „prestižiniu“ Vilniaus seimelio atstovų statusu tarp LDK pasiuntinių.

2. Vilniaus seimelio pasiuntiniai dažnai tapdavo tiek nuolatinųjų, tiek laikinųjų deputacijų nariais. Konstitucijų rengimo deputacijos nariais Vilniaus seimelio pasiuntiniai išrinkti 11 kartų (1717, 1718, 1722, 1726, 1740, 1748, 1768, 1778, 1780, 1782, 1784 m. sesijos). 1733 m. ir 1764 m. Vilniaus seimelio pasiuntiniai tapo *Pacta conventa* parengimo deputacijos nariais, tačiau pirmuoju atveju jų buvo kur kas daugiau (išrinkti devyni pasiuntiniai) nei antruoju (vienas pasiuntinys).

3. 1717–1793 m. LDK provincijų sesijų metu seimo teismo teisėjais išrinkti aštuoni Vilniaus seimelio pasiuntiniai. Kiek dažniau buvo renkama po vieną (1744, 1780, 1782, 1784) nei po du (1775, 1791) Vilniaus seimelio pasiuntinį, kurie savo veiklą pradėdavo nuo pirmosios seimo teismo kadencijos.

Gauta 2009 09 17
Parengta 2009 10 28

Literatūra ir šaltiniai

1. 1718 m. Gardino ordinarinio seimo dienoraštis. *BJ*. 3738.
2. 1718 m. Gardino seimo dienoraštis. *BK*. 422.
3. 1722 m. Varšuvos ordinarinio seimo dienoraštis. *AGAD*, AR. Dz. VI, II–53.
4. 1726 m. Gardino ordinarinio seimo dienoraštis. *AGAD*, APP. 67.
5. 1733 m. Varšuvos konvokacinio seimo dienoraštis. *APKr*, AS. 507.
6. 1733 m. Varšuvos konvokacinio seimo dienoraštis. *BUW*. 96.
7. 1744 m. Gardino ordinarinio seimo dienoraštis. *BUW*. 100.
8. 1746 m. Varšuvos ordinarinio seimo dienoraštis. *MAVB*. F. 17. B. 33.
9. 1748 m. Varšuvos ordinarinio seimo dienoraštis. *BR*. 202.
10. 1748 m. Varšuvos ordinarinio seimo dienoraštis. *BUW*. 100.
11. 1750 m. Varšuvos ekstraordinarinio seimo dienoraštis. *AGAD*, AR. Dz VI, II–65.
12. 1750 m. Varšuvos ekstraordinarinio seimo dienoraštis. *BUW*. 101.

¹⁰³ *Dyaryusz Seymu...* 1785: 323.

¹⁰⁴ VL 1889. T. IX: 250; Sędziowie Seymowi. *AGAD*, ASCz. 19. L. 246; 1791 m. išrinktų seimo teismo teisėjų sąrašas. *AGAD*, ASCz. 20. L. 138v.

13. 1752 m. Gardino ordinarinio seimo dienoraštis. *AGAD*, AR. Dz. VI, II–65.
14. 1752 m. Gardino ordinarinio seimo dienoraštis. *BUW*. 103.
15. 1776 m. seime sudarytų komisijų narių sąrašai. *MAVB RS*. F. 255–1298.
16. 1791 m. išrinktų seimo teismo teisėjų sąrašas. *AGAD*, ASCz. 20.
17. Anusik, Z.; Stroynowski, A. Romanowicz (Seybut Romanowicz) Franciszek h. Lubicz. *PSB*. 1989. T. XXX/4(131): 590–592.
18. Bardach, J. Sejm dawnej Rzeczypospolitej. *Dzieje Sejmu polskiego*. Warszawa, 1997. 7–97.
19. Bartel, W. M. Horain Aleksander. *PSB*. 1960–1961. IX: 610.
20. Bartel, W. M. Horain Michał. *PSB*. 1960–1961. IX: 615.
21. Burba, D. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasiuntinių veikla Abiejų Tautų Respublikos seimuose 1733–1736 metų politinio-karinio konflikto metu. *Parlamento studijos*. 2006. 6: 9–42.
22. Cieselski, T. Litwini wobec problem aukcji wojska na sejmach Rzeczypospolitej w latach 40. XVIII wieku. *Парламенція структуры ўлады ў сістэме дэргаўнага кіравання Вялікага княства Літоўскага і Рэчы Паспалітай ў XV–XVIII стагоддзях*. Мінск, 2008. 296–311.
23. *Deputaci Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego 1697–1794: spis*. Pod redakcją A. Rachuby. Warszawa, 2004.
24. Deputowani Do Konstytucyi [1782]. *AGAD*, ZP. 31.
25. Diariusz sejmu grodzieńskiego 1793 r. Prieiga per internetą: www.bkpan.poznan.pl/biblioteka/ELITY/SEJM1793/.
26. Dyaryusz Seymu Convocationis po Śmierci Nayiaśniejszego Augusta III Krola Polskiego za Radą Prześwietnego Senatu na dzień 7. miesiąca Maja Roku 1764 determinowanego. Prieiga per internetą: www.bkpan.poznan.pl/biblioteka/ELITY/SEJM1764/.
27. *Dyaryusz Seymu Electionis Między Wsią Wolą y Miastem Warszawą odprawionego...* Zebrany R. P. 1764. W Warszawie, [1764].
28. *Dyaryusz Seymu Ordynaryinego pod związkiem konfederacyi Generalney Obojga Narodów agitującego się, w Warszawie MDCCLXXVI*, [1776].
29. *Dyaryusz Seymu Ordynaryinego Warszawskiego Roku 1780 Dnia 2go Pazdziernika zaczętego*. W Grodnie w Drukarni J. Królews. Mci Roku 1780.
30. *Dyaryusz Seymu Walnego Electionis pod czas Interregnum de Anno MDCCXXXIII. D. 25. Aug.*, [1733].
31. *Dyaryusz Seymu Walnego Ordynaryinego odprawionego w Warszawie Roku 1766 <...>*, Zebrany w Warszawie, [1766].
32. *Dyaryusz Seymu Walnego ordynaryinego Warszawskiego szescioniedzielnego Roku Panskiego MDCCLXXX Dnia 2 Miesiąca Pazdziernika odprawuiącego się*. Warszawa, [1780].
33. *Dyaryusz Seymu Wolnego Ordynaryinego Grodzieńskiego szescioniedzielnego Roku Panskiego MDCCLXXXIV. Dnia 4. Miesiąca Pazdziernika odprawuiącego się*. W Warszawie Roku 1785.
34. *Dyaryusze Sejmowe z wieku XVIII*. T. I: *Dyaryusz Sejmu z r. 1748*. Wydał W. Konopczyński. Warszawa, 1911; T. II: *Dyaryusz Sejmu z r. 1746*. Wydał W. Konopczyński. Warszawa, 1912; T. III: *Dyaryusze Sejmów z lat 1750, 1752, 1754*. Wydał W. Konopczyński. Warszawa, 1937.
35. Filipczak, W. Kontrola komisji skarbu litewskiego na sejmie z 1778 roku. *Studia z dziejów średniowiecza i czasów nowożytnych. Acta universitatis Lodziensis, Folia historica*. T. 67. Pod redakcją S. M. Zajączkowskiego. Łódź, 2000. 181–199.
36. Filipczak, W. Rugi poselskie i losy „rozdwojonych” sejmików przedsejmowych w latach 1778–1786. *CPH*. 1997. XLIX(1–2): 65–85.
37. Filipczak, W. *Sejm 1778 roku*. Warszawa, 2000.
38. *Gazeta Warszawska*. 1780 X 18. Nr. 84.

39. Jučas, M. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės parlamentarizmas, *Lietuvos seimas*. Vilnius, 1996. 99–105.
40. Jučas, M. Parlamentaryzm litewski w XVIII wieku. *Spółeczeństwo obywatelskie i jego reprezentacje (1493–1993)*. Warszawa, 1995. 115–124.
41. Jučas, M. Seimai ir seimeliai. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra: tyrinėjimai ir vaizdai*. [Vilnius], 2001. 623–634.
42. Jurgaitis, R. *Vilniaus seimelio veikla 1717–1795 m.* Daktaro disertacija. Kaunas, 2007.
43. Kalinka, W. *Sejm Czteroletni*. T. 1–2. Kraków, 1880–1888.
44. Konopczyński, W. Abramowicz Andrzej. *PSB*. 1935. I: 11–12.
45. Konopczyński, W. Bohusz Ignacy h. Odyniec. *PSB*. 1936. II: 30–232.
46. Konopczyński, W. Buchowiecki Antoni Stanisław. *PSB*. 1937. II: 77–78.
47. Konopczyński, W. Horain Jan Antoni. *PSB*. 1960–1961. IX: 611–612.
48. Konopczyński, W. *Sejm Grodziński 1752 roku*. Lwów, 1907.
49. Konopczyński, W. *Chronologia sejmów polskich 1493–1793*. Kraków, 1948. 161–169.
50. Korzon, T. *Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta (1764–1794)*. T. IV. Warszawa, 1897.
51. Kosińska, U. *Sejm 1719–1720 a sprawa ratyfikacji traktatu wiedeńskiego*. Warszawa, 2003.
52. Krakowski, B. Korsak Tadeusz h. własnego. *PSB*. 1968–1969. XIV: 116–118.
53. Kriegseisen, W. *Sejm Rzeczypospolitej szlacheckiej (do 1763 roku)*. Warszawa, 1995.
54. Lisek, A. Litwini na sejmie elekcyjnym w 1733 roku. *Z dziejów XVII i XVIII wieku. Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach* Nr. 1627. *Księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Michałowi Komaszynskiemu*. Katowice, 1997. 138–154.
55. Lukošaitis, A. Parlamentas ir parlamentarizmas. *Lietuvos politinė sistema: sąranga ir raida*. Sud. A. Krupavičius, A. Lukošaitis. [Kaunas], 2004. 343–384.
56. Łaszewski, R. *Sejm polski w latach 1764–1793: studium historyczno-prawne*. Warszawa–Poznań, 1973.
57. Michalski, J. Sejm w czasach saskich. *Historia Sejmu polskiego. Do schyłku szlacheckiej Rzeczypospolitej*. T. 1. Pod red. J. Michalskiego. Warszawa, 1984. 300–349.
58. Michalski, J. Sejm w czasach panowania Stanisława Augusta. *Historia Sejmu polskiego. Do schyłku szlacheckiej Rzeczypospolitej*. T. 1. Pod red. J. Michalskiego. Warszawa, 1984. 350–419.
59. Mykolo Kazimiero Radvilos „Žuvelės“ dienoraštis. *AGAD, AR.VI, II–80a*.
60. Olszewski, H. *Sejm Rzeczypospolitej epoki oligarchii 1652–1763: prawo-praktyka-teoria-programy*. Poznań, 1966.
61. Olszewski, H. Nowe materiały do chronologii sejmów polskich. *CPH*. 1957. IX(2): 253–258.
62. Palkij, H. *Sejmy 1736 i 1738. U początków nowej sytuacji politycznej w Rzeczypospolitej*. Kraków, 2000.
63. Palkij, H. Sapieha Antoni Kazimierz. *PSB*. 1993. XXXIV/4(143): 580–582.
64. Poraziński, J. Ceremoniał sejmowy w czasach saskich (1697–1763). Zarys problematyki. *Między Barokiem a Oświeceniem. Obyczaje czasów saskich*. Praca zbiorowa pod redakcją K. Stasiewicz i S. Achremczyka. Olsztyn, 2000. 26–32.
65. *Porządek Na Seymie Walnym Elekcyi Między Warszawą a Wolą Dnia dwudziestego piątego Sierpnia Roku Pańskiego Tysiącznego Siedmsetnego trzydziestego trzeciego Postanowiony*, [1733].
66. *Porządek Na Seymie Walnym Elekcyi Między Warszawą a Wolą postanowiony Roku 1764. Dnia 27 Sierpnia*, [1764].
67. Rachuba, A. *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym Rzeczypospolitej w latach 1569–1763*. Warszawa, 2002.
68. Rozmowa o seymikach [1786]. *AGAD, APP*. 252.

69. Šapoka, A. Atsakingieji Lietuvos politikos vadai Reformų seimo metu. *Senovė*. 1936. 2: 63–173.
70. Šapoka, A. Gegužės 3 d. Konstitucija ir Lietuva. *Lietuvos praeitis*. 1940. T. 1(1): 137–210.
71. Šapoka, A. *Raštai*. T. 2: *Lietuva Reformų seimo metu. Iki 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijos*. Parengė R. Jurgaitis ir R. Šmigelskytė-Stukienė. Vilnius, 2008.
72. Sędziowie Seymowi [1791]. *AGAD*, ASCz. 19.
73. Šmigelskytė-Stukienė, R. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės atstovai paskutiniajame Abiejų Tautų Respublikos seime. Politinio pasirinkimo problema. *Parlamento studijos*. 2005. 5: 79–106.
74. Smoleński, W. *Ostatni rok Sejmu Wielkiego*. Kraków, 1897.
75. Stroynowski, A. *Opozycja sejmowa w dobie rządów Rady Nieustającej*. Łódź, 2005.
76. Stroynowski, A. Pierwszy wolny sejm stanisławowski 1778 roku (główne problemy obrad). *Acta universitatis Lodziensis. Folia historica*. 1990. 37: 35–63.
77. *Supplement do gazet Polskich*. 1733. Num. CLXXV.
78. Szcząska, Z. Sąd sejmowy w polsce od końca XVI do końca XVIII w. *CPH*. 1968. XX(1): 93–124.
79. *Teka Gabryela Junoszy Podoskiego Arcybiskupa Gnieźnieńskiego*. Wydana przez K. Jarochońskiego. Poznań, 1855. T. II; 1856. T. III–IV; 1862. T. VI.
80. *Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Województwo Wileńskie XIV–XVIII wiek*. Pod redakcją A. Rachuby. Warszawa, 2004.
81. *Volumina legum*. Petersburg, 1860. T. VI–VIII; Kraków, 1889. T. IX; Poznań, 1952. T. X.
82. Waniczkówna H. Czartoryski Adam. *PSB*. IV: 249–257.
83. Wegner, L. *Sejm Grodzieński ostatni*. Poznań, 1866.
84. Zielińska, Z. Pac Ignacy h. Gozdawa. *PSB*. 1979. XXIV/4(103): 697–698.
85. Zielińska, Z. Sapięha Aleksander Michał. *PSB*. 1993. XXXIV/4 (143): 565–569.
86. Иловайский, Д. *Гродненский сеймъ 1793 года. Последний сеймъ Речи Посполитой*. Москва, 1870.

Santrumpos

AGAD – Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie

APP – Archiwum Publiczne Potockich

APKr. – Archiwum Państwowe w Krakowie

AR – Archiwum Radziwiłłów

AS – Archiwum Sanguszków

ASCz – Archiwum Sejmu Czteroletniego

BJ – Biblioteka Jagiellońska w Krakowie

BK – Biblioteka PAN w Kórniku

BR – Biblioteka Raczyńskich

BUW – Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego

CPH – Czasopismo Prawno-Historyczne

MAVB RS – Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius

PSB – Polski słownik biograficzny

VL – Volumina legum

ZP – Zbiór Popielów

ROBERTAS JURGAITIS

Parliamentary activities of the Vilnius dietine envoys at the diet of the Polish–Lithuanian Commonwealth in 1717–1793

Summary

In the Polish–Lithuanian Commonwealth, the diet was the most important state institution and an integral part of the democracy of the nobility. An analysis of the parliamentary activities of the Vilnius dietine envoys at the diet of the Polish–Lithuanian Commonwealth showed that in the 1717–1793 period, their becoming permanent (in 1778) diet marshals did not indicate an especially big difference among the other envoys of the Grand Duchy of Lithuania (hereinafter the GDL). This was probably determined by the circumstance that whether the exceptionally important position of the diet marshal fell to one person or another depended not on the rank of the dietine but on the suitability and personal traits of a specific individual and on the political situation. That the pro tem marshal positions (in 1722, 1746, 1786, and 1780) fell to the Vilnius dietine envoys was directly connected with their prestigious status and the right possessed by the GDL to chair the diet on a rotating basis.

The Vilnius dietine envoys actively participated in the activities of both temporary and permanent deputations (commissions) of the Polish–Lithuanian Commonwealth diet. Specialised deputations were fairly frequently elected and sent to the ruler or senate, usually in the initial phase of the diet's activities after a diet marshal had been successfully elected (in 1744, 1748, 1752, and 1764). The Vilnius dietine envoys were also not uncommonly elected to delegations which performed mediation functions (in 1733, 1750, and 1766). On 11 occasions, the Vilnius dietine envoys actually became members of the deputation for the preparation of the principal constitutions, which was one of the primary deputations (in 1717, 1718, 1719–1720, 1722, 1726, 1740, 1767–1768, 1778, 1780, 1782, and 1784). In the sessions of the province of the GDL, eight Vilnius dietine envoys were elected diet court judges (in 1744, 1775 (2 envoys), 1780, 1782, 1784, and 1791 (2 envoys)).

Key words: Vilnius Seimelis (Dietine), Seym, deputations, Seym court, regular and provisional marshals of the Seym